



C.O. Jellema (1936-2003) - Foto Klaas Koppe.

*boven vannacht gevallen, nu  
in de middagzon smeltende sneeuw*

*die wolk  
dansende muggen,*

*een beeld maar, lichter  
dan lichaam kan zijn.*

Misschien is het die durf tot stelligheid over het wankelste, die zekerheid over wat ook voor de dichter uitdrukkelijk het onbekende en ongekende is, die zo typerend is voor Jellema. De moed tot zijn vermoedens.

Zijn stelligheid is natuurlijk ook nooit echt stellig, dankzij de vorm van zijn poëzie. Zijn zinnen meanderen vaak over vele versregels, ze vallen zichzelf in de rede, verwisselen van stap door talrijke inversies, ze laten in hun lengte opmerkelijk veel verschillende overwegingen toe. Toch blijft bij al die wiegende taal en die beweeglijke gedachten het concrete steeds het uitgangspunt, een oude kerkmuur, een jonge kraai, het noorderlicht, een standbeeld.

Naast de inkeer, die de mystieke gedachte en de verwondering over de eigen plaats in de onbegrijpelijke wereld veroorzaken, is er in deze bundel ook een gerichtheid op de buitenwereld. Niet alleen doordat de dichter er op

meerdere plaatsen blijk van geeft zich bewust te zijn van het grotere bewegen van alle mensen om hem heen - „(alsof niet / ergens een mens wordt vermoord op zijn / vlucht voor de honger, alsof niet)” schrijft hij midden in de eenheidservaring bij het kerkje van Kvernes - maar ook doordat de gedichten zich steeds vaker richten tot een „jij” die duidelijk een ander is. Vroeger toonde Jellema een grote voorkeur voor het zichzelf toespreken in de jij-vorm, nu nemen zijn gedichten de vorm aan van een boodschap op een antwoordapparaat, een Ansichtkaart, een brief. Of hij richt zich tot zijn geliefde, in het, zeker na zijn eigen plotselinge dood, ontroerende gedicht „Het waait er altijd”, waarin gerefereerd wordt aan een gesprek dat „we” hadden - „Op zo’n wierde, zeiden we, dicht / bij zo’n eeuwenoud kerkje, zo / zouden ook wij wel” - over de plaats waar men begraven zou willen worden. De dichter stelt zich voor hoe dat ooit werkelijk zal zijn, „voor als ik jouw stem / me slechts indenken kan nog”, welk woord het dan nog houdt.

*wat benoemt zich dan blijvend,  
wat laat zich waar dan ook weg;*

*voor als dat hele  
idee van idylle  
ondergronds gaat,  
wat dan,  
op zo’n wierde, in  
hij blaast waarheen hij wil  
en gij hoort zijn geluid  
maar gij weet niet vanwaar  
die eeuwige  
wind?*

Ja wat dan. Nu ligt hij er zelf, op zo’n wierde, bij zo’n eeuwenoud kerkje, en we zullen nooit weten hoe zijn poëzie zich nog verder ontwikkeld zou hebben. Maar tot in deze bundel was ze in beweging, een elegante, nadenkelijke, precieze beweging, die een vreugde is om te volgen.

*Marjoleine de Vos*

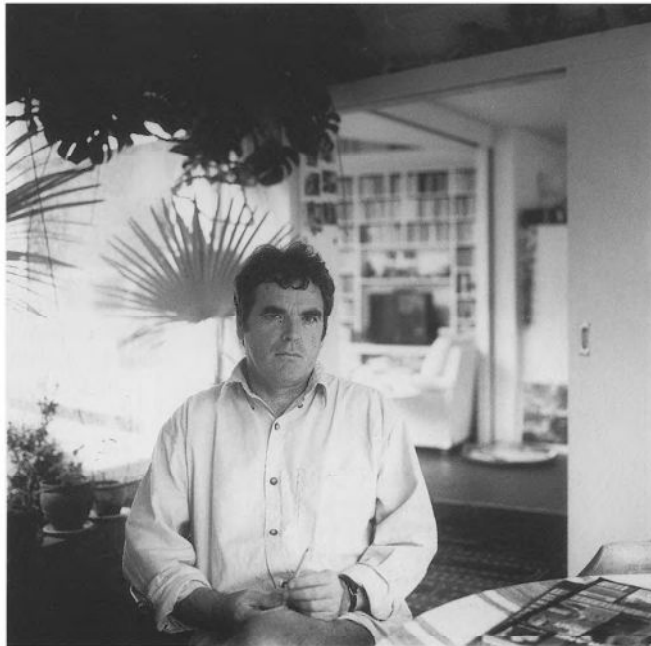
C.O. JELLEMA, *Stemtest*, Querido, Amsterdam, 2003, 39 p.

#### **Autobiografische brokstukken van Leo Pleyzier**

Een schrijver is ook altijd zijn eerste lezer. Als hij zijn vak serieus neemt, laat hij geen zin staan die hij niet een aantal keren heeft be-

proefd op hechtheid en logische consistentie. Literaire schrijvers - en dat zijn de enige echte - beproeven hun zinnen bovendien vaak hardop; of toon en ritme deugen kan immers alleen met de oren worden vastgesteld. Ik ben er zeker van dat dit in verheugde mate geldt voor Leo Pleysier. In zijn proza gaat het sinds jaar en dag minder om de uitgesproken betekenissen en de intrige dan om de toon, dus om wat maar half wordt uitgesproken of zelfs verzwegen. Het zijn stemmenspelen voor de goede verstaander, die immers aan een half woord genoeg heeft. Maar voor de minder goede verstaander - die de gesloten kring van vanzelfsprekendheden heeft verlaten of daar nooit toe heeft behoord - is dat halve woord vaak te weinig. Daarin, in dat „te weinig” - waarvan het besef meestal ook onuitgesproken blijft - schuilt de onderhuidse spanning, de niet geringe dramatiek van Pleysiers werk.

Ook in zijn jongste boek, *De dieven zijn al gaan slapen*, wordt er veel verzwegen of bekend verondersteld, al is de kring van bekenden ditmaal groter dan die van familie of gezin. Blijf de auteur in zijn vorige boeken meestal op de achtergrond, als stille maar uiterst aandachtige getuige en subtiel arrangeur van stemmen, nu spreekt hij in de eerste persoon en namens zichzelf. Maar soms is het of hij terugschrikt van zoveel openbaarheid, zoveel indiscretie, zoveel directe gerichtheid op de lezer. Dan laat hij in een ultrakort fragmentje ene Daniël figureren - alsof iedereen wel weet om wie het gaat -, iemand die zich snerend uitlaat over de „gruwelijke mentaliteit” van de dorpelingen, „waar iedereen meent zich met elkaars leven te moeten bemoeien.” Maar de lezer die Daniël niet kent, kan de impact van deze passage niet begrijpen. De wetenschap dat het om Daniël Robberechts moet gaan, maakt het fragmentje pas echt navrant: diens hier geciteerde antidorpse commentaar heeft betrekking op een anekdote over mensen die een ander ervoor



Leo Pleysier (°1945) - Foto David Samyn.

willen behoeden zelfmoord te plegen - iets wat hij tot verbijstering van zijn vrienden, onder wie Pleysier, inmiddels zélf heeft gedaan.

*De dieven zijn al gaan slapen* wijkt dus nogal af van Pleysiers vorige boeken. Het vormt krachtens zijn aard geen dramatische eenheid; het is niet het uitgebalanceerde stemmenspel dat we van hem gewend zijn. Het boek heeft nog het meest van een werkboek, een materiaalverzameling, een reeks thematisch geordende observaties, invallen, herinneringen, leestitities - zonder dwingende eenheid. Talloze onderwerpen die in eerder werk uitgebreid ter sprake kwamen, duiken nu even op, meestal zonder veel toe te voegen aan wat de lezer van Pleysier al wist. Overigens, om misverstanden te voorkomen: ik behoor niet tot degenen die vinden dat hij nu wel lang genoeg over die familie van hem gepraat heeft, dat hij nu eindelijk maar eens een paar stappen de wijde wereld in moet zetten. Ervan afgezien dat hij dat laatste ook al regelmatig doet (*De Gele Rivier is bevrozen*, *Zwart van het volk*) moet worden geconstateerd dat de geografische reikwijdte van iemands stof irrelevant is voor het literaire gehalte van zijn oeuvre. Alles hangt af van de manier waarop hij die stof weet te bewerken; het „nieuwe” schuilt niet in de introductie van on-

bekende personages of lotgevallen, maar in de aard en het niveau van de dramatisering van de stof.

Welnu, hoe boeiend *De dieven* bij vlagen ook is, ik heb toch het gevoel dat het boek op dat compositorische niveau achterblijft bij de norm die Pleysier met zijn vorige boeken heeft geïnstalleerd. Ik had het al over Daniël, die te zeer een (intiem) dagboekfiguur blijft. Maar er zijn meer notities van gewicht die (in dit boek) te onuitgewerkt blijven. Zo is er ineens een stukje over „antidepressiva die de therapeut mij had voorgeschreven en die mij niet bevielen.” De therapeut? Tot dan toe had de lezer zeker niet het gevoel met een ongelukkige of met zichzelf in de knoop zittende man te maken te hebben, eerder met iemand die er inderdaad (want conform zijn wens) in slaagt zowel gelijkmoedig als intens te leven. Hoe zit het dan met die depressies? Je zou verwachten dat die zijn waarnemingen en zeker de toon daarvan zouden beïnvloeden, maar dat lijkt niet of nauwelijks het geval.

Wellicht hebben ze te maken met pijnlijke herinneringen aan de vader die af en toe komen bovendien. „Toen ik als kind door onze eigen waakhond aangevallen en gebeten was, nam mijn vader, toen hij ervan hoorde, het eerst op voor de hond. (‘Het zal zijn eigen schuld wel zijn? Hij zal eerst de hond wel geplaagd hebben zeker?’) Een paar dagen later sloeg vader het beest op zijn ruggengraat met een betonijzer.” Dat liegt er niet om, zomin als de herinnering aan het vroegere ouderlijke huis, een boerderij waar je ook in het woongedeelte de koeien rook en waar de nachtelijke stilte „regelmatig onderbroken werd door het gestommel van de beesten in de stal. Je hoorde het als ze zich schuurden, als ze gingen liggen of als ze overeind kwamen. Je hoorde het geluid van de ijzeren ringen van hun halskettelingen die mee op en neer schoven aan de stalpalen. Het beurelen, het stampen, het stoten, het brommen. Alles hoorde je dan.”

Dat is mooi geschreven, met de intensiteit die Pleysier in zijn vorige boek, *Volgend jaar in Berchem* (2000), van begin tot eind wist vast te houden. Dat boek beschouw ik als een meesterwerkje, een niet minder fraai geslepen juweel als *De Gele Rivier is bevrozen*. Dat Pleysier op zijn twintigste met zijn vader heeft gebroken, zoals we in *De dieven* zonder toelichting kunnen lezen, wordt pas goed duide-

lijk tegen de achtergrond van *Volgend jaar*, dat zonder overdrijving als het boek over de vader mag worden beschouwd, over diens alledaagse machteloze tirannie, zijn geweldsuitbarstingen, zijn kleine gruwelijke oorlog, maar ook, en dat maakt het pas echt indringend, als het boek waarin al die vader verhalen door de diverse kinderen op geheel verschillende wijze blijken te zijn gerecipieerd. Dat boek is een schitterend stemmenspel, vol tastend langs elkaar heen schuivende zinnen, veelzeggende stiltes en verzwijgingen, met veel wit aan het eind, veel droefenis, veel aanvaarding.

*De dieven* lijkt me een tussenboek, eerder een „tekst-in-de-maak” die nog alle kanten uit kan gaan, dan een afgewogen tekst waarin is gekozen voor één richting. Pleysier begint naar eigen zeggen nooit met een uitgewerkt plan, het moet al schrijvend gebeuren dat „alles ineens begint te trillen en te zingen en te klingelen”, op het gelukkig stemmende moment namelijk dat hij in de „krabbels” die hij heeft gemaakt plotseling „een figuur” ziet verschijnen. In *De dieven* kan ik zo’n figuur, zo’n alles doordringende emotionele kern, niet ontwaren, wel talloze aanzetten daartoe.

Cyrille Offermans

LEO PLEYSIER, *De dieven zijn al gaan slapen*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2003, 165 p.

### Kunst in de ban van het shoppen

Tussen het woestijnzand kronkelt zich een weg. Aan de horizon lonken meren en zilveren heuvels. Voor onze voeten gaapt het gat van het zwembad en glimt het logo van McDonalds. We bevinden ons samen met Anna Tilroe, kunscritica van het *NRC Handelsblad*, in een hotel aan de rand van een Navajo-reservaat in Arizona. Straks trekken we enkele baantjes in de *pool* op het zonneterras of laten we onze beslommingen van ons afglijden in de jacuzzi. Nu kijken we over Tilroes schouders mee terwijl ze de foto neemt en verzingen met haar in gedachten: „Een weg als een belofte, maar vanaf welke kant gezien? Waar ligt de nieuwe, betere wereld? In de verstedelijkte omgeving met zijn netwerkmaatschappij, *shopping malls*, entertainmentindustrie, *brands*, technologische media en biotechnologie? Of is hij nog altijd verscholen in het stof van de planeet, blinkend als een luchtspiegeling?” De foto prijkt op de omslag van *Het blinkende stof*. Op zoek naar een *nieuw visioen*, een bundeling van Tilroes recen-